

GLOBALNE URBANE PREHRAMBENE POLITIKE I LOKALNE IZVEDBE: SLUČAJ ZAGREBA I RIJEKE

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 13. 1. 2026.
Prihvaćeno: 8. 4. 2026.
DOI: 10.15176/vol63no112

Ovo je članak s
otvorenim pristupom
koji se distribuira
pod uvjetima licence
Creative Commons
(CC BY-NC-ND 4.0).

JELENA IVANIŠEVIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

U ovome će se radu istražiti lokalne izvedbe globalnih prehrambenih politika i smjernica koje proizlaze iz različitih dokumenata Agencije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (FAO) te zagovaraju uspostavu održivijih i zelenijih prehrambenih sustava. Trenutačna koncentracija globalnih smjernica na urbana područja uspostavlja platformu za kreiranje novih okvira ujednačenog razvoja urbanog i periurbanog prostora, a spuštanje političke odgovornosti na lokalnu, gradsku razinu omogućuje raznovrsna, multiaktorska rješenja. Etnografsko istraživanje provedeno u dvama hrvatskim gradovima ilustrirat će lokalne izvedbe globalnih ciljeva prehrambenih politika koje se realiziraju u okviru *Milanskog pakta* ili su njime nadahnute. Riječ je o neobvezujućem sporazumu o razvoju urbane prehrane čiji je Zagreb potpisnik, a kojemu se Rijeka nastoji pridružiti.

Ključne riječi: urbane prehrambene politike, održiva prehrana, zelena tranzicija, Rijeka, Zagreb, Milanski pakt

UVOD

Globalni okviri prehrambenih, a osobito urbanih javnih politika danas se, pod teretom klimatskih i društvenih kriza, nužno okreću iznalaženju održivijih i zelenijih modela (Morgan i Sonnino 2010; Berry et al. 2015; Burlingame et al. 2022).¹ Suvremeni prehrambeni sustavi, temeljeni na agroindustrijskoj proizvodnji i nepreglednim distribucijskim lancima, zadnjih su desetljeća pokazali svoju destruktivnu narav (Shakuli 2022a, 2022b). Logika profita i maksimizacije proizvodnih procesa hrane doveli su do degradacije tla i vodenih tokova te gubitka biološke raznolikosti, razotkrivajući pritom nemogućnost kapitalističkog sustava da mnogim društvenim skupinama osigura ostvarivanje temeljnog ljudskog

¹ Ovaj je rad nastao u sklopu projekta "Poetike i politike etnografije danas", koji financira Europska unija – NextGenerationEU.

prava na hranu. Učinkovitost i logika profita favoriziraju monokulturni model proizvodnje globalno potrebnih poljoprivrednih kultura, poput kukuruza, pšenice ili palmi uljarica (Hathaway 2015; Shakuli 2022a), koji se prema današnjim spoznajama pokazuje višestruko problematičnim. Ideja dramatičnih, opsegom i utjecajem, intervencija u krajolik, kao i promjene tradicijskih prehrambenih obrazaca (koji su se temeljili na mogućnostima lokalne i sezonske proizvodnje hrane, a ne na slobodi potrošačkog izbora), stvorile su nove probleme, a da pritom stare nisu riješile.² Paradoks sadašnjeg trenutka u tome je što se hrane proizvodi dovoljno, ali gotovo polovica završava kao otpad.³ Višak koji se proizvodi, trošeći pritom nerazumno prirodne resurse, neiskorišten propada. U *nerazvijenim* zemljama gubici se zbrajaju na početku prehrambenog lanca, odnosno u samoj proizvodnji i skladištenju hrane, a na sitom Zapadu na njegovu kraju (Shakuli 2022a: 2). Trenutačni prehrambeni sustavi dugoročno više nisu održivi ni u ekološkom ni u društvenom smislu te ih je nužno mijenjati prema zelenijim i održivijim modelima. Zahtjev za *ozelenjivanjem* prehrambenih praksi danas možemo pratiti u različitim FAO-ovim dokumentima,⁴ od kojih ovom prilikom izdvajam *Framework for the Urban Food Agenda* (FAO 2019), u kojemu su sadržani glavni ciljevi budućih urbanih prehrambenih politika. Fokus koji takvi dokumenti stavljaju na urbane prehrambene krajolike, u kojima danas živi čak 55% svjetske populacije (FAO 2019), zahtijeva ponovno ispitivanje odnosa urbanog i ruralnog prostora te ispitivanje mogućnosti modela harmonizacije lokalne i globalne proizvodnje i potrošnje hrane. Naime, prema FAO-ovim projekcijama, do 2050. godine u gradovima će živjeti čak dvije trećine svjetskog stanovništva (2019: 6), pa relativna prehrambena održivost u budućnosti neće ovisiti samo o globalnoj distribuciji agroindustrijskih proizvoda već i o očuvanom, zelenom periurbanom prstenu koji stabilno i postojano proizvodi svježe namirnice (Moragues-Faus et al. 2013; Morgan 2014; Moragues-Faus i Morgan 2015; Olsson et al. 2016). Ekonomska održivost malih poljoprivrednih gospodarstava, kakva snabdijevaju gradove svježim voćem, povrćem te mliječnim i mesnim proizvodima, nužna je u tako zamišljenom modelu urbane prehrambene politike. Riječ je, također, o spuštanju političke i društvene odgovornosti na lokalnu političku razinu, koja bi potom postala poligon za razvoj kreativnih politika usmjerenih izgradnji održivijih i otpornijih prehrambenih krajolika. Među istaknutim preporukama za postizanje zelene transformacije⁵ ili tranzicije (Dernini

² Mada su iz nas desetljeća borbe protiv gladi, 2024. godine između 638 i 720 milijuna ljudi u svijetu iskusilo je neki oblik gladi (FAO et al. 2025). Karte gladi i prehrambene nesigurnosti vidi na: <https://www.fao.org/interactive/hunger-map/en/> (pristup 22. 12. 2025.).

³ Prema izvještaju UN-ova programa za okoliš (UNEP) za 2024. godinu, kućanstva godišnje bacaju 631 milijun tona hrane, dok se u prodajnim lancima i drugim institucijama koje nude usluge prehrane dodatno odbacuje 421 milijun tona. Skraćenu verziju izvještaja vidi na: <https://www.unep.org/resources/publication/food-waste-index-report-2024> (pristup 18. 11. 2025.).

⁴ Među njima svakako treba spomenuti *Mediterranean strategy for Sustainable Development: a Framework for Environmental Sustainability and Shared Prosperity* (UNEP/MAP 2005), *Sustainable Diets and Biodiversity* (Burlingame i Dernini 2010); *Mediterranean Food Consumption Patterns. Diet, Environment, Society, Economy and Health* (CIHEM/FAO 2015).

⁵ Zelenom transformacijom obično se definira kreiranje različitih javnih politika, smjernica i mjera, kao i tehnoloških rješenja usmjerenih gospodarskom rastu temeljenom na očuvanju prirodnih resursa i okoliša, ne bi li se tako zajamčila viša kvaliteta života sadašnjih i budućih generacija (vidi više u Cheba et al. 2022).

2015), nalaze se, među ostalima, očuvanje i održivost ruralnog prostora, lokaliziranje prehrambene potrošnje i smanjenje bacanja hrane.

Vizija FAO-ove urbane strategije, kako čitamo, jesu:

Otporni, integrirani, održivi i uključivi prehrambeni sustavi koji osiguravaju da svi ljudi, na svim mjestima, budu oslobođeni gladi i svih oblika pothranjenosti kao rezultat koordiniranih politika, planova i djelovanja različitih razina vlasti, institucija i dionika uključenih u urbani i teritorijalni razvoj.⁶ (FAO 2019: 18)

Takve prehrambene sustave karakterizira snažna povezanost između ruralnog i urbanog područja, odnosno ujednačen razvoj obaju prostora. Prema FAO-u, prehrambena, ali i društvena otpornost nalazi se u teritorijalnom pristupu, premreživanju te jačanju spona između sela i periurbanih područja koja proizvode hranu te grada koji je konzumira. Ono što globalni okvir postavlja kao temeljno načelo ujednačenog, otpornog i održivog razvoja jest razumijevanje povezanosti urbane prehrambene dinamike i teritorijalnog razvoja usmjerenog jačanju malih proizvođača. Prehrambeni okvir koji postavlja FAO (2019) temelji se, naime, na četiri principa: sinergiji urbanog i ruralnog prostora, društvenoj inkluziji i jednakosti, otpornosti i održivosti te isprepletenosti unutar prehrambenog sustava. Prvi od navedenih principa postavlja fokus na teritorije kao raznolike društvene i geografske kontekste koji čine stvarnost urbanog (prehrambenog) života. Urbani razvoj tako postaje nedjeljiv od razvoja njegove ruralne okoline, s kojom čini prirodni ekonomski okoliš. Manji gradovi, s relativno očuvanom ruralnom okolicom, u prednosti su zbog lakšeg povezivanja malih dionika te mogućnosti očuvanja okoliša i prirodnih resursa (zemlje, tla, vode, energije, šumarstva i otpada). Urbano planiranje mora se, dakle, temeljiti na dubinskoj specijalnoj analizi, a rješenja trebaju biti sveobuhvatna, povezujući prehrambenu sigurnost s društvenom i ekološkom pravdom utemeljenom na *pravu na hranu*.⁷ Postizanje prehrambene sigurnosti, čiji okvir donosi dokument *International Guidelines on Urban and Territorial Planning* (UN Habitat 2015), podrazumijeva razvoj koji osigurava sigurnost i dostupnost hrane te nutritivno kvalitetnu prehranu (osobito za najugroženije društvene skupine), štiti vodu, zrak, poljoprivredno zemljište, zelene otvorene prostore, ekosustave i bioraznolikost, stvarajući pritom primjereno plaćena radna mjesta i maksimizirajući socioekonomske koristi prehrambenih sustava. Nadalje, načelo društvene inkluzije i jednakosti, tijesno povezano s *Agendom 2030*⁸ i ciljem iskorjenjivanja gladi, zahtijeva univerzalno ostvarivanje prava na zdravu, hranjivu i kulturno primjerenu hranu za sve, uključujući marginalizirane i

⁶ Svi prijevodi s engleskog su autoričini.

⁷ Hrana se izriječkom spominje u članku 25. *Opće deklaracije o ljudskim pravima* (1948.): "Svatko ima pravo na životni standard koji odgovara zdravlju i dobrobiti njega samoga i njegove obitelji, uključujući hranu, odjeću, stan i liječničku njegu i potrebne socijalne usluge, kao i pravo na osiguranje za slučaj nezaposlenosti, bolesti, nesposobnosti, udovištva, starosti ili drugog pomanjkanja sredstava za život u prilikama koje su izvan njegove moći" (https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src2.pdf; pristup 3. 7. 2025.).

⁸ O *Agendi 2030*, odnosno o preporukama i ciljevima održivog razvoja UN-ova Odjela za ekonomske i socijalne poslove (engl. *Department of Economic and Social Affairs*), vidi na: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (pristup 22. 12. 2025.).

ranjive skupine (UN Habitat 2015: 14). Tako zamišljen prehrambeni sustav treba doprinijeti “smanjivanju društveno-ekonomske nejednakosti” (ibid.). Taj načelni popis lijepih želja, poput iskorjenjivanja siromaštva i gladi do 2030. godine, koji proizlazi iz *Agende 2030*,⁹ zagovara politike koje bi morale jačati inkluzivne oblike ekonomije koji omogućuju dostojan život malim proizvođačima, odnosno podići kvalitetu života zajednica razvojem prirodnog i društvenog kapitala u ruralno-urbanom kontinuumu. Budući da oblikuju okolišne i prehrambene prakse, gradovi svojim prehrambenim politikama trebaju doprinositi stvaranju novih, društveno i ekološki odgovornih i održivih modela upravljanja. Navedene preporuke zagovaraju tako modele cirkularne bioekonomije, odnosno one koja omogućuje “dulje korištenje prirodnih resursa i, koliko je god moguće, izbjegavanje otpada i onečišćenja okoliša, uz istovremeno stvaranje prilika za gospodarski razvoj” (Rood, Muilwijk i Westhoek 2017: 4). Zaštita okoliša i prirodnih resursa izravno pridonosi dugoročnom funkcioniranju prehrambenih sustava. Održivo upravljanje resursima uključuje, dakle, usvajanje ekološki prihvatljivih proizvodnih praksi i napuštanje koncepta monokulturnih usjeva, ali i sprječavanje gubitaka hrane kako na početku prehrambenog lanca tako i na njegovu kraju. Obrasci proizvodnje i potrošnje hrane uvelike definiraju utjecaj prehrambenih sustava na prirodne resurse, pa se održiva urbana prehrana mora smatrati ključnim pokretačem održivosti.¹⁰ Smanjenje i sprječavanje gubitaka i otpada hrane smanjuje potrebu za kontinuiranim povećavanjem proizvodnje. U tom kontekstu, problem bacanja hrane zahtijeva novu zakonsku regulaciju doniranja neprodanih viškova hrane te zagovaranje dugoročnih promjena potrošačkih navika. Posljednje načelo koje donosi *Urbani okvir* jest sektorska isprepletenost, odnosno integrativna perspektiva razvoja koja podrazumijeva povezivanje različitih sektora poput javnog zdravstva, socijalne zaštite, poljoprivrede, zaštite okoliša i urbanog zelenila, trgovine, turizma, stanovanja, zapošljavanja, infrastrukture, prometa i energetike. S obzirom na višedimenzionalnu, višesektorsku i višeaktersku prirodu ovoga dokumenta, koji jasno artikulira trenutne ciljeve globalnih prehrambenih politika u razvoju otpornih, uključivih i održivih prehrambenih sustava, FAO-ov okvir naslanja se na optimistično postavljene ciljeve iskorjenjivanja gladi, povećanja zaposlenosti, poboljšanja dostupnosti i pristupačnosti kulturno prikladne hrane, očuvanja zelenih okruženja te smanjenja bacanja hrane, kako je to artikulirano u *Agendi 2030*.

Odgovorne prehrambene politike, kako su predstavljene u spomenutim dokumentima i smjernicama, okrenute su prvenstveno pitanju prostornosti hrane. Naime, urbana prehrana u svim dijelovima lanca (proizvodnja, prerada, distribucija, konzumacija) može se razumijevati kao osobiti prehrambeni krajolik (engl. *foodscape*), koncept koji ponajprije zahvaljujemo radovima humanih geografa,¹¹ a pretpostavlja ukupnost dinamike među-

⁹ <https://sdgs.un.org/goals> (pristup 4. 4. 2026.).

¹⁰ Analizu brojki globalne poljoprivredne proizvodnje, gubitaka u skladištenju, transportu, distribuciji te kućanstvima vidi u FAO 2024. Prema podacima koje iznosi Saxena Shakuli (2022a), industrijska proizvodnja hrane odgovorna je za 17–32% stakleničkih plinova, dok zahtijeva 70–80% obradivih površina i 80% vode, a pritom proizvodi tek oko 30% hrane koju konzumiramo (Shakuli 2022a: 2).

¹¹ Pojam prehrambenog krajolika (engl. *foodscape*) kao koncept ponajprije se javlja u radovima geografa, preciznije prva ga je upotrijebila Gisèle Yasmeen 1996. godine u svojoj doktorskoj disertaciji pod nazivom

odnosa svih uključenih aktera, u rasponu *od polja do stola*, što u konačnici doprinosi dubljem razumijevanju kompleksnog odnosa društva i prostora. Ovom prilikom pojam prehrambenog krajolika koristim u užem, društveno-geografskom značenju (Jackson 2013: 83–85), promatrajući ga kao model za uspostavljenje novih mreža odnosa, bilo da se, kao u slučaju Zagreba, radi o razvoju lokalnih političkih modela, bilo o nizu raspršenih inicijativa na različitim razinama, što je pokazalo terensko istraživanje u Rijeci.

KRATKI LANCI I JAVNA NABAVA

Globalne preporuke pretaču se u ljepljive riječi (engl. *buzzwords*)¹² koje kruže medijskim i javnim diskursima te se potom ugrađuju u strategije i akcijske planove javnih politika, a konačno i u projektno financiranje te društveno odgovoran rad različitih struka i disciplina. Globalni okviri FAO-a realiziraju se kroz nacionalne i lokalne politike, poput *Europskog zelenog plana* (2019) ili strategije *Od polja do stola* (2020), ali i kroz niz drugih manje ili više obvezujućih preporuka i sporazuma, poput *Milanskog pakta za urbanu prehranu* (*Milan Urban Food Policy Pact* 2016). Taj je sporazum, prema nekim autorima, ključan za razumijevanje ciljeva zagovaranih urbanih prehrambenih politika koje omogućuju gradovima da, s obzirom na njihovu ulogu u proizvodnji, konzumaciji i bacanju hrane, preuzmu odgovornost (Šimleša 2021: 24). *Milanski pakt* danas okuplja tri stotine i trideset gradova diljem svijeta. Sklopljen je tijekom EXPO-a u Milanu 2015. godine¹³ te predstavlja jednu je od opipljivih posljedica rasprave o prehrambenim pitanjima kojima je bio posvećena cijela izložba, pod naslovom *Feeding the planet, Energy for Life*.¹⁴ Sporazum o nužnosti promjene globalnih prehrambenih paradigmi, odnosno *Milanski pakt*, donosi široki okvir preporuka i primjera transformativnih praksi namijenjenih izgradnji održivih modela proizvodnje i opskrbe hranom.¹⁵ Ambiciozni ciljevi preobrazbe urbanih prehrambenih krajolika sadržani su u tekstu koji nastoji biti “radni alat za gradove” te osim samog okvira djelovanja donosi i niz preporučenih aktivnosti grupiranih u šest kategorija – upravljanje, održiva prehrana,

Bangkok's Foodscape: Public Eating, Gender Relations and Urban Change. Yasmeeen je istraživala javno konzumiranje hrane u urbanom tajlandskom društvu. Razvijanjem koncepta *prehrambenog krajolika* proučavala je odnos između društva i prostora u vezi s navikom kupovanja pripremljene hrane u Bangkoku. Promatrajući međusobnu povezanost prehrambenih sustava, rodnih odnosa (prodajom pripremljene hrane, osobito na razini malih i mikro poduzeća, dominiraju žene) i urbanih prostornih pojava, objašnjava zašto i kako je javno konzumiranje hrane rodno obilježeno te kako se vlasnici malih zalogajnica (ugostiteljskih objekata) prilagođavaju brzo mijenjajućem urbanom okruženju.

¹² U hrvatskome jeziku još uvijek ne postoji prijevod ovog engleskog termina koji označava “riječ ili izraz iz određenog područja koji je postao moderan jer se često koristi, posebno na televiziji i u novinama” (dictionary.cambridge.org/dictionary/english/buzzword; pristup 4. 5. 2026.), umjesto *pomodne*, što one nesumnjivo jesu, odlučujem se za *ljepljive riječi*, želeći time naglasiti njihovu sposobnost privlačenja političke, financijske i društvene pažnje.

¹³ Popis gradova vidi na: <https://www.milanurbanfoodpolicypact.org/our-cities/> (pristup 3. 11. 2025.).

¹⁴ Milano, Italija, 1. svibnja 2015. – 31. listopada 2015.

¹⁵ Cijeli tekst sporazuma vidi na: <https://www.milanurbanfoodpolicypact.org/wp-content/uploads/2020/12/Milan-Urban-Food-Policy-Pact-EN.pdf> (pristup 1. 11. 2015.).

društvena i ekonomska jednakost, proizvodnja hrane, snabdijevanje i distribucija, bacanje hrane. Uz svaku od navedenih kategorija *Pakt* donosi i pokazatelje za praćenje napretka, kao i nagrade za najbolje konkretne primjere urbanih prehrambenih politika.¹⁶ Smjernice predložene u tome sporazumu, prema Šimleši, “do danas su [...] najnapredniji globalni sporazum o javnim urbanim prehrambenim politikama” (2021: 25), mada zbog njegove neobvezujuće prirode, “među potpisnicima ima gradova koji uopće ne razvijaju i ne potiču održive i odgovorno prehrambene politike (ibid.: 24).

Grad Zagreb pristupio je *Milanskom paktu* već 2015. godine tijekom održavanja EX-PO-a, dok Rijeka, prema iskazima moje kazivačice zaposlene u gradskoj upravi, također planira pristupiti. Kako se ideje sadržane u njemu, a nastale na temelju globalnih smjernica, artikuliraju na lokalnoj razini, u ovom slučaju dvaju hrvatskih gradova, pokušat ću opisati u poglavljima koja slijede.

O ISTRAŽIVANJU: ISTI CILJEVI, RAZLIČITE PRAKSE

Nastojala sam ovim komparativnim istraživanjem prehrambenih politika dvaju hrvatskih gradova pohvatati konce lokalnih izvedbi globalnih politika hrane, odnosno artikulacije urbanih prehrambenih politika u Zagrebu i Rijeci. Lokalno ugrađivanje globalnih smjernica, naravno, ima svoje osobite i karakteristične izazove i boljke. Kakve su one, pokušala sam doznati razgovarajući u oba grada s nizom sugovornika koji su svojim profesionalnim radom doprinijeli promišljanju ili kreiranju javnih urbanih prehrambenih politika te aktivnosti vezanih uz pitanja prehrane, prehrambene suverenosti ili prehrambene pravde. Među njima se nalaze dvoje članova radne skupine koja je dio mreže aktera zaduženih za provedbu zagrebačkog projekta “Eko hrana u osnovnim školama” u Zagrebu, kao i voditelji gradskih poduzeća, odnosno ureda zaduženih za prehrambena pitanja, te stručnjaci koji su svojim profesionalnim angažmanom istraživali ili se uključivali u pitanja urbane prehrane u Gradu Rijeci.¹⁷ Tijekom 2024. i 2025. godine pratila sam pripremu i provedbu projekta uvođenja ekoloških namirnica u osnovne škole u Zagrebu, višekratno razgovarajući s voditeljem radne skupine te prateći službene informacijske kanale i medijske napise. Budući da me u ovome istraživanju prvenstveno zanimalo kreiranje lokalnih aktivnosti vezanih uz razvoj urbane prehrambene politike, odnosno strukturni ili popularizacijski potezi politika dvaju gradova, ovom se prilikom nisam bavila percepcijom javnosti, refleksijama ili reakcijama građana na pitanja ozelenjivanja i skraćivanja prehrambenog lanca, koje nesumnjivo zaslužuju istraživačku pažnju. Fokusirajući se na lokalnu političku razinu, željela sam dobiti uvid u različite aktivnosti koje potencijalno, u većoj ili manjoj mjeri, ocrtavaju trenutačne preokupacije i naglaske urbanih prehrambenih politika. Važnost lokalne razine, osobito one institucionalne, višekratno je istaknuta u prethodno izloženim globalnim smjernicama. Naime,

¹⁶ Cjelokupan popis nagrada u svih šest kategorija dostupan je na: <https://www.milanurbanfoodpolicy-pact.org/award/> (pristup 1. 11. 2025.).

¹⁷ Svi kazivači su anonimizirani.

mali gradovi, a posebno gradovi srednje veličine, imaju ključnu ulogu u postizanju održivog razvoja i poboljšanju sigurnosti hrane i prehrane. Njihova blizina i bliska interakcija s ruralnim područjima čini ih ključnim strateškim mjestima za stvaranje održivog ruralnog/urbanog prostora. (FAO 2019: 8)

Transformacije urbanih prehrambenih politika, odnosno nastanak i artikulacija novih modela urbane prehrane (u najširem značenju), mogu se, kako ovo komparativno istraživanje potvrđuje, odvijati kroz niz disperziranih projektnih aktivnosti, kao što je to slučaj u Rijeci, ili kroz pokušaje izgradnje sustava opskrbe i kreiranja novih modela javne nabave, kako se to nastoji u Zagrebu. Iskustva obaju gradova pokazuju na koje se načine, i uz koje aktivnosti, trenutačno pridonosi zagovaranom ozelenjivanju prehrambenih politika te poticanju promjena potrošačkih navika. Planovi i ideje koje proizlaze iz dokumenata poput *Milanskog pakta* ili ranije spomenutog FAO-ova okvira na lokalnoj se razini mrve u brojne i raznolike rukavce javnog i osobnog djelovanja nebrojenih aktera, redom ljudi s “puno energije i entuzijazma” (Ana), kako ih opisuje jedna od mojih zagrebačkih sugovornica. U krajnjoj liniji, u prehrambeni smo sustav fundamentalno i univerzalno svakodnevno uključeni. Prehrambeni krajolik grada živo je tkivo spona koje dovode hranu do kuhinja i stolova. U tom su krajoliku, promatranom kao simbolični prostor, naše kuhinje i naše kuharice, stolne navade, vrijednosti i značenja koja pridajemo hrani koju jedemo, naši razgovori, zabrinutosti i brige oko porijekla i sastava hrane,¹⁸ kao i sva mjesta i prostori u kojima dolazimo u kontakt s njom. Koncept prehrambenog krajolika (engl. *foodscape*) omogućuje dublje razumijevanje kompleksnog odnosa društva i prostora, koji se ovom prilikom promatra kroz leću prehrambene kulture. Globalni okviri i trendovi, a osobito lokalne artikulacije i osobitosti prehrambenih praksi i navika, odvijaju se u međugri institucionalnog i izvaninstitucionalnog, javnog i privatnog. Koncept prehrambenog krajolika stoga je koristan u pokušajima opisa dinamičnog diskurzivnog procesa davanja značenja i smisla našim svakodnevnim i nužnim prehrambenim praksama te kao takav rasvjetljuje međugru prehrambenih kultura, silnica, utjecaja i praksi koje ih oblikuju. Hrana je, bez obzira na suvremenu neproničnost njezinih globalnih tijekova, inherentno teritorijalna i opterećena podjednako političkim koliko i ekonomskim logikama (Green 2019: 2). Prehrambeni krajolik stoga treba razumijevati kao ukupnost svih modaliteta koji odražavaju kako živimo svoj život s hranom, prema hrani i kroz hranu te što se događa između onoga koji jede i onoga što je pojedeno.

PILOT PROJEKT S PUNO NEPOZNANICA

Umrežavanje nastojanja te testiranje i poboljšavanje komunalnih prehrambenih rješenja, kakva zagovara *Milanski pakt* (2015: Action 1), uspostavlja toliko nužne sinergijske odnose usmjerene zamišljanju i kreiranju stabilnije, održivije i pravednije budućnosti, s naglaskom na važnost lokalno modificiranih rješenja. Iako je Grad Zagreb *Milanski pakt* potpisao

¹⁸ Prehrambenim se zebrnjama i tjeskobama iscrpno pozabavio Peter Jackson u knjizi *Anxious Appetites: Food and Consumer Culture* (2015).

tijekom EXPO-a 2015. godine, prve su se aktivnosti pojavile tek 2019. Tada je, naime, osnovan Ured za urbanu prehranu, čija je zadaća bila razvoj javnih gradskih prehrambenih politika te primjena pojedinih alata za jačanje lokalne potrošnje hrane i poticanje lokalne poljoprivrede. Ipak, prve aktivnosti novoosnovana ureda nisu se bavile suštinskim pitanjem proizvodnje hrane, nego su bile usmjerene na suprotni kraj prehrambenog sustava – potrošače, osobito one koji imaju mogućnosti promišljati kakvu hranu jedu i odakle ona dolazi na njihove tanjure. Tako je svima zainteresiranima za domaću i lokalnu hranu, ponuđena nova oznaka, markica “Plavi ceker (od hrvatskih polja do zagrebačkog stola)”, koja je jamčila sljeditivo¹⁹ porijeklo i tradicijski ugled prehrambenog proizvoda. Radilo se o projektu brendiranja određenih proizvoda iz, u početku, bliže okolice Zagreba, koji je trebao pridonijeti većoj vidljivosti obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG-ova), ali i rastjerati potrošačku sumnjičavost u vezi s porijeklom i sastavom hrane. Za razliku od nesagledivih agroindustrijskih prehrambenih lanaca, kratki lanci pretpostavljaju kupovinu hrane izravno od proizvođača (na pragu, placu ili sajmu) i temelje se na odnosu povjerenja, a ne na institucionalno provjerenj i ovjerenj kvaliteti proizvoda. Ono što je nužno kada u supermarketima kupujemo hranu proizvedenu od sastojaka nepoznata porijekla,²⁰ postaje gotovo suvišno kada hranu kupujemo izravno od proizvođača. Naime, nezadovoljstvo se u kratkom lancu iznosi izravno, a posljedice djeluju gotovo trenutačno. Ako kupac nije zadovoljan, prestat će kupovati, a upravo su redovne mušterije one koje jamče uspjeh i dugovječnost proizvodnje OPG-ova. Jednom kada su certificirani, proizvođači mogu napraviti korak dalje i pronaći svoje mjesto, primjerice, na policama specijaliziranih trgovina, a da pritom i dalje simbolički konotiraju isti odnos povjerenja.²¹ Proizvođači koji žele nositi oznaku “Plavi ceker” moraju zadovoljavati sljedeće kriterije:

- da su proizvedeni na području Republike Hrvatske,
- da im je osnovna sirovina podrijetlom iz Republike Hrvatske, osim proizvodima iz kategorije pivo, čokolada i tjestenina,
- da udovoljavaju svim važećim propisima te zahtjevima propisanim ostalim aktima, procedurama i standardima, a koji se odnose na proizvodnju, skladištenje, distribuciju, stavljanje na tržište, sigurnost, zaštitu zdravlja, zaštitu okoliša i zaštitu potrošača te svim ostalim propisanim zahtjevima koji se odnose na taj proizvod,
- da udovoljavaju parametrima kvalitete za određenu kategoriju proizvoda kako je navedeno u javnom pozivu za dodjelu oznake “Plavi ceker”.²² (Grad Zagreb 2025)

¹⁹ Pojam sljeditivosti označava poznavanje porijekla materijala i sirovina te praćenja svih procesa uključenih u proizvodnju, preradu, distribuciju i prodaju hrane i prehrambenih proizvoda. Sljeditivost se shvaća kao neizostavan dio mehanizama upravljanja sigurnošću i kvalitetom hrane (Omejec i Pejić Bach 2007). Kao ilustraciju važnosti pojma sljeditivosti za prehrambenu proizvodnju, distribuciju i konzumaciju vidi Zakon o hrani, NN 18/23, u kojem se taj pojam spominje čak 21 put.

²⁰ Udaljenost koju prevaljuje hrana *od polja do stola* u novije se vrijeme nastoji iskazati računanjem ukupnog broja kilometara koje prevaljuju sastojci naših prehrambenih proizvoda prije nego što se nađu na policama supermarketa. Primjer jednog od popularnih kalkulatora udaljenosti vidi na: <https://www.foodmiles.com/> (pristup 19. 12. 2025.).

²¹ Osim na specijaliziranim sajmovima, proizvođači s oznakom “Plavi ceker” mogu se kupiti u trgovini CroTaste – Kući hrvatske hrane, smještenoj nadomak glavnog zagrebačkog trga (<https://www.instagram.com/crotaste.hr/reels/>; pristup 18. 11. 2025.).

²² Više o oznaci vidi na <https://zagreb.hr/kako-do-oznake-plavi-ceker/177399> (pristup 30. 10. 2025.).

Oznaku, na prijedlog Gradskog ureda za gospodarstvo, dodjeljuje gradonačelnik. “Plavi ceker” danas nosi šezdeset i pet proizvoda²³ koje je moguće naći na prigodnim sajmovima i manifestacijama, ali ne i u redovnoj opskrbi u trgovačkim lancima ili na tržnicama. Dometi prehrambenih politika pogonjenih takvim marketinškim idejama očekivano su kratka daha jer su usmjereni krajnjim korisnicima čiji su prehrambeni izbori i hirovi često nestalni i pomodni (Wincott 2018; Jordan 2015). Moda tradicijske kuhinje, kakva se trenutačno nosi, naizgled bi trebala pogodovati proizvodima malih proizvođača (usp. Phillipov i Kirkwood 2019; Wincott 2019; Ivanišević i Biti 2025), no istovremeno Hrvatska i dalje bilježi kontinuirani pad broja poljoprivrednika, depopulaciju ruralnih krajeva te značajno demografsko starenje ruralnih područja (Salaj i Kovač 2017; Čengić et al. 2025). S druge strane, komodifikacija tradicijske kuhinje i proizvoda, uz ostale čimbenike, sa sobom donosi i stalan porast cijena hrane, osobito one domaće, pa oznake i politike zaštite treba sagledavati kritično (Vukušić 2018) te ih interpretirati i u tome ključu.

Nakon ne osobito obećavajućeg početka rada Ureda za urbanu prehranu, koji se pozabavio tek marketinškim pristupom gradskoj prehrani, gradska uprava 2022. godine poduzima prve korake prema kreiranju prehrambene politike grada. Te je godine osnovana Radna skupina za urbanu prehranu i zelenu javnu nabavu, sastavljena od niza stručnjaka iz različitih područja (agronomi, sociolozi, javno zdravstvo, financije, obrazovanje, nutricionisti).²⁴ Već je sam sastav radne skupine signalizirao da je riječ o ozbiljnom pokušaju uvođenja novih politika javne nabave hrane za gradske institucionalne kuhinje. Umjesto marketinških i certifikacijskih kampanja usmjerenih jačanju vidljivosti domaćih proizvoda na tržištu hrane (što im posljedično diže cijenu), radilo se o sistemskom zahvatu u ustaljene prakse – kreiranju novog modela povezivanja dvaju krajeva prehrambenog sustava – proizvođača i potrošača. Bio je to, prema iskazu mojeg sugovornika, operativnog voditelja Radne skupine, “pilot projekt s puno nepoznanica” (Natko). Ovaj put više nije bila riječ o marketinškom apelu za promišljenijim potrošačkim izborima, nego o strukturnoj intervenciji u sustav institucionalne dječje prehrane u Gradu Zagrebu. Važeći zakonski okvir u članku XVa. Programa zdravstvene zaštite djece, higijene i pravilne prehrane djece u dječjim vrtićima (NN 105/02, Izmjene i dopune NN 55/06, 121/07) propisuje:

Izbor hrane i način pripreme hrane moraju biti primjereni dobi djece. Osnova za izračun normativa jela i jelovnika jesu preporučeni dnevni unos energije i hranjivih tvari po dobnim skupinama djece, te energetske i hranjive vrijednosti hrane utvrđene odlukom ministra nadležnog za zdravstvo ili hranjivim vrijednostima sukladno Pravilniku o navođenju hranjivih vrijednosti hrane (“Narodne novine” broj 153/04). Na temelju izračuna iz stavka 2. ovoga članka određuju se normativi za hranu u jelima, obrocima i jelovnicima.

S obzirom na relativno dobro uređenu prehranu u zagrebačkim vrtićima, prema mišljenju mojih sugovornika, Radna je skupina odlučila intervenirati u kuhinje osnovnih škola. Unutar

²³ Popis proizvoda vidi na: <https://zagreb.hr/popis-proizvo%C4%91aca-i-proizvoda-kojima-je-dodjeljena/169034> (pristup 25. 10. 2025.).

²⁴ Odluka o osnivanju Radne skupine za urbanu prehranu i zelenu javnu nabavu dostupna je na: <https://www.zagreb.hr/radna-skupina-za-urbanu-prehranu-i-zelenu-javnu-na/179321> (pristup 18. 10. 2025.).

već postojećeg okvira koje postavljaju Normativi za prehranu učenika u osnovnoj školi (NN 146/2012), kao i na temelju internih akata kojima škole uređuju rad svojih kuhinja i jelovnika, aktivnosti pilot-projekta “Eko hrana u osnovnim školama” započele su 2023. godine, mađa je osnivanje spomenute Radne skupine označilo početak razvoja novog operativnog i logističkog modela snabdijevanja hranom. Radilo se, zapravo, o kreiranju gradske prehrambene politike kakva ranije nije postojala. Iako su postojali različiti planovi ili stručne podloge,

ništa se nije uklapalo u široku sliku onoga što Grad želi, sve to što je neki pročelnik, ured ili djelatnik naručio... što dalje s tim... moraš napraviti sve te korake u prostoru gdje to nitko nije radio... To je teško iz više razloga, neznanja, nehtijenja, odbijanja, ingerencija, svašta. (Natko)

Tijekom prve faze projekta na jednom se mjestu prvi put inventariziralo što se i u kojim količinama konzumira u zagrebačkim institucionalnim kuhinjama. Drugim riječima, utvrđivalo se koliko se točno krumpira, jabuka, luka i drugih namirnica potroši tijekom godine u vrtićima, osnovnim i srednjim školama, đačkim domovima, pučkoj kuhinji Dobrog doma, bolnicama i staračkim domovima.

U prvoj etapi pripreme, a sasvim na tragu globalnih preporuka, trebalo je povezati nekoliko ureda jer, kako ističe moj sugovornik, “samo interdisciplinarnost i multidisciplinarnost mogu donijeti neke rezultate” (Natko). Povezivanje različitih sastavnica gradske uprave i njihovo okupljanje oko kreiranja modela snabdijevanja hranom u javnim institucijama zapravo je značilo nastanak gradske prehrambene politike.

[...] hrana je širok pojam, uspjeli smo povezati tri gradska ureda, Gradski ured za gospodarstvo, ekološku održivost i strategijsko planiranje,²⁵ Gradski ured za obrazovanje, sport i mlade²⁶ i Gradski ured za financije i javnu nabavu.²⁷ (Natko)

Već poslovličnu slabost malih i srednjih proizvođača i birokratsko favoriziranje uvozne hrane nastojalo se, u okviru javnih politika, prevladati njihovim uključivanjem u sustav javnih, institucionalnih kuhinja vrtića, škola, bolnica i sličnih ustanova.

Kad razgovarate s proizvođačima, oni vam uvijek kažu istu stvar, nama nije problem proizvesti, nama je problem tržište. Mi smo im sad napravili tržište. Riješili smo taj problem. Gotovo u kilu znamo koliko čega trebamo. Od sada pa nadalje. To je sigurnost koju vam ni jedno tržište ne može pružiti osim ovakvog. To je ogromna snaga javne nabave. Dajete [proizvođaču] sigurno tržište, on može planirati. Mi im kažemo trebamo tonu kupusa, onda on može planirati. [...] To je najveća snaga – sigurnost. (Ana)

Osiguravanje stabilnog tržišta za male proizvođače, odnosno skraćivanje lanca opskrbe hranom, osim što nudi kvalitetniju prehranu učenika, jamči i veći udio konačne cijene u

²⁵ <https://www.zagreb.hr/gradski-ured-za-gospodarstvo-ekolosku-odrzivost-i-/175274> (pristup 18. 11. 2025.).

²⁶ <https://www.zagreb.hr/gradski-ured-za-obrazovanje-sport-i-mlade/175275> (pristup 18. 11. 2025.).

²⁷ <https://www.zagreb.hr/gradski-ured-za-financije-i-javnu-nabavu/175273> (pristup 18. 11. 2025.).

rukama proizvođača, što u konačnici omogućuje društvenu stabilnost i održivost lokalne proizvodnje hrane, kako argumentira FAO (2019).

U listopadu 2025. godine provedene aktivnosti projekta i prvi rezultati službeno su predstavljani zainteresiranoj javnosti na seminaru na kojem su sudjelovali članovi Radne skupine, predstavnici uključenih škola i gradonačelnik. Projekt je, kako je istaknuto, službeno započeo 2023. godine, a trajat će tri godine, tijekom kojih je plan zamijeniti 15% namirnica u školskim kuhinjama ekološkim proizvodima. Ovaj pilot-projekt zapravo predstavlja testiranje novog modela zelene i dinamične javne nabave, kojom se nastoje ostvariti tri cilja: poduprijeti lokalnu poljoprivredu, podići kvalitetu hrane u školama te smanjiti ugljični otisak skraćivanjem lanca nabave prehrambenih proizvoda. S obzirom na podatak da se u kuhinjama zagrebačkih osnovnih škola godišnje pripremi čak četiri milijuna obroka,²⁸ utjecaj ovoga projekta na lokalnu proizvodnju hrane mogao bi biti značajan.

SLUČAJ RIJEKE

Za razliku od Zagreba, koji nastoji uspostaviti sustav koji bi institucionalne gradske kuhinje izravno povezao s proizvođačima hrane, Rijeka nema jasno definiran okvir vlastite urbane prehrambene politike. Umjesto njega postoji niz raspršenih i strukturno nepovezanih, iako vrijednih, aktivnosti i inicijativa. Ne postoji posebna strategija urbane prehrane ni neki drugi okvir koji bi koordinirao aktivnosti, razvijao alate lokalizacije potrošnje hrane ili dugoročno jačao periurbanu poljoprivrednu proizvodnju kao osnovu održive urbane prehrane. Kako ističe jedan od mojih kritičnijih sugovornika: “Nema ništa posebno što bi bila lokalna prehrambena politika”, a zatim dodaje: “nema vizije, ide se na neki *fensi razvoj*” (Ivan).

Urbani prehrambeni krajolik simptomatično se može promatrati na gradskim tržnicama, koje podjednako otkrivaju pitanja porijekla i distribucije hrane, njezine priuštivosti i raznolikosti, kao i potrošačkih navika. U pomanjkanju osobite gradske prehrambene politike, u ovom kratkom terenskom istraživanju u Rijeci prvo sam se okrenula tržnicama. Pogled na Placu, smještenu u samom centru grada, otkriva doista mnogo toga zabrinjavajućeg. Kupaca je, kao i prodavača, sve manje. Hrana koja se ondje prodaje nerijetko se predstavlja kao lokalni proizvod, što pak razotkriva niz već prepoznatih problema urbane prehrane. Ritam “trbuha grada” nepovratno se promijenio, što ističe moja sugovornica:

problem Place je da se kultura rada promijenila, ne ide se više na marende. Ritam života je drugačiji, firme više nisu u centru grada, [...] prije se kupovalo samo za ručak taj dan. Sad ljudi idu jednom tjedno sve kupiti. (Petra)

Druga sugovornica jednostavno konstatira da se radno vrijeme Place “ne poklapa s tempom života” (Mia). Ritam radnog dana i kontinuirani rast cijena hrane rastjerali su kupce jer je postalo “jesti s placa skupo. Vidimo da je to svuda u svijetu tako. Na kraju dolazimo do

²⁸ Snimku seminaru na kojemu je predstavljen pilot-projekt “Eko hrana u školama” vidi na: <https://zagreb.hr/preko-15-500-zagrebacke-djece-u-skoli-jede-ekolosk/212755> (pristup 25. 10. 2025.).

Amerike gdje su bogati mršavi, a svi drugi debeli (Mia)". Doista, usporedimo li cijene svježih namirnica u supermarketima i na tržnici, vidljivo je da je hrana u trgovinama znatno jeftinija.

Da je problem lakše prepoznati nego pokušati riješiti, pokazuje i činjenica da proizvođača hrane na Placi ima tek 12% (prema neslužbenim podacima voditelja riječkih tržnica). Također, prema njihovim neslužbenim procjenama, domaće je hrane na Placi možda tek desetak posto. Broj obrta za prodaju hrane koji zakupljuju mjesta na tržnici neusporedivo je veći od broja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, od kojih većina (89%) dolazi iz Primorsko-goranske, a ostatak iz Ličko-senjske i Zadarske županije. Važnost lokalne hrane možda jest prepoznata u dokumentima, koji ističu da se "Rijeka želi nastaviti povezivati sa svojim zaleđem i kvarnerskim i otočnim okolišem u kratkim lancima nabave, potičući lokalnu proizvodnju i opskrbu kvalitetnom i zdravom hranom" (Plan razvoja Grada Rijeke 2021: 79), no na Placi nema nijednog prodavača s oznakom "Proizvod hrvatskog seljaka", koju dodjeljuje Hrvatska udruga tržnica (UHT)²⁹ i koja jamči porijeklo hrane *od polja do stola*,³⁰ iako je Rijeka članica UHT-a već niz godina. Lokalni poljoprivrednici nemaju povoljnija pravila igre od trgovaca koji svježe voće i povrće nabavljaju na zelenoj tržnici u Matuljima ili drugdje, niti imaju povlaštene cijene placarine ili zakupa tezge. Sudimo li prema u važećem Planu razvoja Grada Rijeke (2021. – 2027),³¹ u kojem se među pokazateljima uspješnosti nalazi i broj OPG-ova na tržnicama, prehrambeni krajolik Rijeke nije ni otporan ni održiv. Upravo na to ukazuje moj sugovornik kada govori da Rijeka zapravo nema prehrambenu politiku ni smjer održivog razvoja urbanog prehrambenog krajolika. Nedostatak razvojnih politika možda se najočitije može vidjeti u nesmiljenoj turistifikaciji³² riječkih tržnica, osobito zadnjih godinu dana. Nakon davanja u koncesiju hale tržnice Brajda,³³ ovoga je ljeta objavljena vijest da jedan od paviljona na riječkoj Placi dobiva novu, pomodnu namjenu.

Na riječkoj tržnici u tijeku je transformacija Prvog paviljona u suvremenu gastronomsku oazu, koja će objediniti različite svjetske kuhinje, lokalne OPG-ove i moderne ugostiteljske koncepte.³⁴

²⁹ Udruga hrvatskih tržnica, osnovana 2000. godine, okuplja tvrtke i komunalna poduzeća koja upravljaju gradskim tržnicama u trideset i šest hrvatskih gradova. Više o Udruzi vidi na: <https://www.uht.hr/> (pristup 11. 2. 2026.).

³⁰ O projektu certificiranja seljačkih tržnica vidi na: <https://www.zagreb.hr/en/projekt-certificirana-seljacka-trznica/171279> (pristup 24. 11. 2025.).

³¹ Plan razvoja grada Rijeke dostupan je na: <https://www.rijeka.hr/gradska-uprava/plan-razvoja-grada-rijeke-2021-2027/> (pristup 14. 11. 2025.).

³² Pod pojmom turistifikacije podrazumijevam strukturne procese transformacije prostora, lokalne ekonomije i društvenih odnosa pod utjecajem turističke industrije. Među ključnim značajkama toga procesa su prenamjene stambenih jedinica u kratkoročne smještajne kapacitete, preoblikovanje lokalne ekonomije u sezonske i platformske oblike gospodarstva, uzmicanje lokalnog stanovništva iz gradskih jezgri i slično. O prekomjernom utjecaju turizma na određena popularna urbana središta vidi, primjerice, u: Milano, Novelli i Cheer 2021. Govoreći o transformaciji tržnica, kao javnih gradskih prostora, nerijetko se spominje i proces njihove gentrifkacije (usp. Gonzales i Waley 2013; Dominguez Perez 2015).

³³ <https://www.fiuman.hr/na-kolegiju-donesene-suglasnosti-za-odluke-koje-donose-reorganizaciju-centralne-trznice-i-trznice-brajda/> (pristup 12. 2. 2026.).

³⁴ <https://www.fiuman.hr/prvi-paviljon-rijecke-trznice-postaje-pavillon-gastroteka-s-20-ak-malih-restorana/> (pristup 20. 11. 2025.).

Javni gradski prostor, kao dio urbane prehrambene infrastrukture otvorene svima, tako se pretvara u ekonomski resurs sposoban generirati zaradu privatnim investitorima. Na istom tragu na kojem Sara Gonzales i Paul Waley (2013) promišljaju tržnice uhvaćene u sukobljeni narativ njihove propasti i revitalizacije, može se promatrati i današnja opustošenost riječke Place. Jedna od mojih sugovornica pesimistično zaključuje: “Nema ništa od proizvodnje, mali proizvođači su otišli s placu, najam štanda je skup” (Petra). Veza između Rijeke i njezine okolice, koja proizvodi svježe namirnice za gradske stolove, nepovratno je narušena te prepuštena entuzijazmu pojedinaca, umjesto da bude dio proaktivnih lokalnih politika. Doduše, prehrambeno povezivanje Rijeke s njezinom okolicom spominje se u aktualnom Planu razvoja kao strateški cilj “Samodostatnost u hrani i razvoj biogospodarstva” (2021: 4), unutar šireg okvira “zelene i digitalne tranzicije” (ibid.), no on nije potaknuo nastanak koherentnog seta mjera ili programa urbane prehrambene politike. U pomanjkanju strategija urbane prehrane okrenula sam se razgovorima s akterima gradskih službi, među ostalim s predstavnicima Tržnice Plus – komunalnog poduzeća koje upravlja riječkim tržnicama, kao i s voditeljicom ureda za EU projekte Grada Rijeke. Iz razgovora s njima dobila sam uvid u probleme upravljanja tržnicama i njihova postupnoga odumiranja, koje se ni ne pokušava zaustaviti, dok sam od druge sugovornice doznala više o nedavno završenom projektu *Fusilli – Urban Food Planning* (2021. – 2024.), koji predstavlja, barem načelno, glavne gradske preokupacije vezane uz prehranu. Kako stoji u kratkom opisu toga, najvećeg gradskog projekta vezanog uz hranu, riječ je o povezivanju dvanaest europskih gradova, odnosno osnivanju živih laboratorija u svakome od njih, s ciljem razvoja:

urbanih planova za hranu unutar lokalnih konteksta kako bi se postigao integrirani i sigurni holistički prijelaz prema zdravim, održivim, sigurnim, uključivim i isplativim prehrambenim sustavima. FUSILLI stoga slijedi višeciljni pristup provedbe izvedivih i ponovljivih inovativnih urbanih politika, što će dovesti do poboljšanja djelovanja u svim fazama lanca vrijednosti hrane, u skladu s četiri prioriteta politike EU FOOD2030: hrana za održive i zdrave prehrambene modele; klimatski pametan i okolišno održiv prehrambeni sustav; cirkularnost i resursna učinkovitost prehranbenog sustava; inovacija i jačanje lokalnih zajednica.³⁵

Osnovne aktivnosti ovoga projekta, doduše problematično postavljenog jer iza njega, kako mi otkrivaju dvije sugovornice, nije stajalo ozbiljnije istraživanje,³⁶ bile su osnivanje putujućih živih laboratorija (engl. *living lab*) kao mjesta proizvodnje novih značenja hrane i osvještavanja njezina utjecaja na okoliš. Živi laboratoriji u Rijeci uključivali su javna kuhanja, radionice, okrugle stolove i rasprave o hrani, a kao rezultat projekta objavljeno je digitalno i tiskano izdanje *Održive kuharice*³⁷ te je razvijena mobilna aplikacija *Food Waste Analyzer*.

³⁵ Opis projekta, kao i rezultate vidi na službenoj stranici: <https://fusilli-project.eu/> (pristup 20. 11. 2025).

³⁶ “Radila se anketa s desetak pitanja, to nije istraživanje, nego igranje” (Petra).

³⁷ <https://fusilli-project.eu/news/rijekas-cookbook-sustainable-flavours-sustainable-budget/> (pristup 10. 12. 2025.).

Iako je vrijednost aplikacije pohvaljena na razini Europske unije,³⁸ u praksi se čini je riječ o alatu koji se rijetko koristi. Kako i sama voditeljica riječke dionice projekta *Fusilli* priznaje:

U našem svakodnevnom životu je premalo vremena. Trebali biste ubaciti sve podatke o namirnicama koje ste kupili, a ima i opcija cijena da možete općenito pratiti svoje troškove za hranu. Super je, ali je generalno ljudi ipak ne koriste... Kad dođem s vrećicama s posla, još bih trebala i klikati sve to. (Mia)

Planirani zahvat uređenja Centralne tržnice u Rijeci (u Izvedbenom planu Rijeka se želi nastaviti povezivati sa svojim zaledem i kvarnerskim i otočnim okolišem u kratkim lancima nabave, potičući lokalnu proizvodnju i opskrbu kvalitetnom i zdravom hranom (2022: 11 [s.n.]), postaje gentrifikacijska politika upotrebe javnog prostora koji se turistificira, nepovratno mijenjajući strukturu posjetitelja i korisnika Place. To je taj “fensi razvoj” na koji me upućuje moj sugovornik:

Puno je toga postavljeno kao marketinški projekt. Nema ideje nego turistificirati. Prvi bi korak bio da se napravi nešto putem zelene javne nabave, da se potaknu OPG-i oko Rijeke, u Gorskom kotaru, okolo Rijeke. Drugi da se stvarno pokuša s OPG-ovima da se vidi kako njih pridobiti da prodaju na tržnici, a ne po parkiralištima i garažama. Nitko to ne radi. Nema pokušaja da se to izvadi iz sive zone. (Ivan)

Prostor promjene jedna od mojih sugovornica ne vidi u javnim politikama, nego na “mikrorazini, tu se stvarno može napraviti promjena” (Petra), odnosno u alternativnim prehrambenim krajolicima koje održava dobra volja, što ona ironizira zaključkom da “moraš biti ekstremist da izdržiš” (Petra). Dakle, uspostavljanje i njegovanje prehrambenih spona između proizvođača i kupaca, odnosno kreiranje alternativnih načina snabdijevanja hranom “u garažama, na parkiralištima i društvenim mrežama” (Ivan), isključivo ovisi o nadahnutim pojedincima i samoorganizaciji.

Za razliku od gradskih politika razvoja prostora, temeljenih na dokazano devastacijskim posljedicama turistifikacije i/ili gentrifikacije tržnica (usp. Gonzales i Waley 2013; Dominguez Perez 2015)³⁹ te gradskih projekata s vremenski omeđenim trajanjem, postoje i dugogodišnji planirani programi. Jedan od njih, koji sam promatrala ovom prilikom, projekt je Gradske knjižnice Rijeka “Knjižnica sjemena”. Riječ je o, zasad malom, projektu stvaranja lokalne banke sjemena. Članovi knjižnice “posuđuju” sjeme koje potom sade, uzgajaju u biljku i na kraju regenerativnog ciklusa vraćaju sjeme natrag u knjižnicu. Svaki korisnik dobiva korisničko ime u bazi koja mu pomaže brinuti o biljci i pratiti rezultate. U proljeće 2025., kada sam posjetila Knjižnicu i razgovarala s voditeljicom projekta, kolekcija je obuhvaćala tridesetak vrsta sjemena. Ova se, možda neuobičajena, aktivnost Gradske knjižnice Rijeka realizira u suradnji s Goriškom knjižnicom Franceta Bevka iz Nove Gorice

³⁸ <https://www.rijeka.hr/rijecka-aplikacija-za-smanjenje-bacanja-hrane-prepoznata-medu-europskim-inovacijama/> (pristup 3. 10. 2025.).

³⁹ Procesima gentrifikacije urbanih prostora, s osvrtom na utjecaj koji imaju na proizvodnju, prodaju ili konzumaciju hrane, bavio se niz autora, primjerice: Hawes et al. 2022; Joassart-Marcelli i Bosco 2017; Cadj i Alkon 2014.

u Sloveniji, koja je prva razvila taj projekt, a koji je ondje u međuvremenu narastao na dvadeset knjižničnih zbirki sjemena. Ovim se projektom, kako ističe njegova voditeljica, Gradska knjižnica pridružuje institucijama koje jačaju i potiču lokalnu bioraznolikost te “omogućava lakši pristup uzgoju hrane sa smanjenim početnim troškovima”.⁴⁰ Očuvanje lokalne bioraznolikosti, kroz stvaranje zbirke sjemena voća, povrća, ukrasnog, začinskog i ljekovitog bilja, može se promatrati i kao korak prema dugoročnom jačanju prehrambene suverenosti (usp. Conner 2014).

UMJESTO ZAKLJUČKA

Ideja nužnosti transformacija suvremenih prehrambenih sustava tek je odnedavno počela zaokupljati javnost, ali vjerujem da će o njoj u budućnosti biti sve više riječi. Kontinuirani rast cijena hrana, klimatski učinci agroindustrijske proizvodnje te neprestani društveni sukobi čine prehrambene sustave ranjivima, neotpornima i neodrživima. Politike koje će se pozabaviti kompleksnim tkanjem urbanog prehrambenog krajolika već su na stolu za kojim se pregovara o prehrambenoj i okolišnoj budućnosti. Otpornost prehrambenih sustava, predviđaju kreatori globalnih smjernica razvoja, ovisit će o očuvanoj društvenoj i ekološkoj strukturi periurbanih prostora te čvrstim sponama između prostora, ljudi i hrane. Iskustva obaju gradova pokazuju opseg bavljenja urbanom prehrambenom politikom, koji se odvija u oba smjera, odozgo i odozdo. Nejednakih ambicija i dosega, kao i ograničenih projektnih ciklusa, razvijaju se i pulsiraju različitim ritmovima, pa su i njihova djelovanja i rok trajanja različiti. Opisani primjeri pokazuju, među ostalim, da se aktivnosti koje dotiču probleme urbanog krajolika grupiraju i proizlaze iz aktualnih ljepljivih riječi, poput održivosti, digitalizacije, bacanja hrane ili gubitka bioraznolikosti. Uspostavljanje funkcionalnih i održivih urbanih prehrambenih sustava, kakve zagovaraju neobvezujuće globalne smjernice i sporazumi, kakvo se događa u Gradu Zagrebu, predstavlja ambiciozan plan urbane prehrambene politike čiji se učinci prelijevaju u ekonomsko jačanje hrvatskog ruralnog područja, čineći ga otpornijim i dugoročno sposobnim jamčiti dostupnu, priuštvu i kulturno prikladnu hranu. Razvijanje alata zelene javne nabave znači i dinamiziranje nabavljanja hrane na mnogo kraći rok. Iako se uspostavljanje kratkih lanaca snabdijevanja hranom može činiti korakom unatrag, odnosno povratkom u predglobalnu prehrambenu kulturu, u vrijeme prije “prije nego je sve krenulo nizbrdo” (Albala 2023: 53) u prehrambenim praksama i obrascima, moje sugovornice ističu da se “ne smije biti nostalgičan” (Petra), niti romantizirati da “će vama Štef sa svojom košaricom svojih jagoda doći u školu – neće. Javna nabava je kompleksna, morate imati količinu, stalnost” (Ana). Zbog toga se ne može očekivati da će ovakve politike same po sebi riješiti nagomilane probleme hrvatske poljoprivrede, ali mogu pokušati izraditi i testirati “mali i ciklični sustav za koji se nadamo

⁴⁰ <https://gkr.hr/info-gkr/knjiznica-sjemenja-gradske-knjiznice-rijeka-novi-zeleni-zacin-bencica--a-58> 92 (pristup 19. 12. 2025.).

da će se dogoditi, ali za to treba vremena” (Ana), kako optimistično zaključuje jedna od zagrebačkih sugovornica.

S druge strane, urbanom se prehrambenom politikom može baviti i kroz disperzirane aktivnosti u rasponu od urbanističkog razvoja do stvaranja knjižnice lokalnih varijanti sjemena hrane i ukrasnog bilja. Od pristajanja na dominantan narativ gentrifikacije tržnica u središtima gradova, koje umjesto mjesta snabdijevanja hranom postaju turističke atrakcije, do potrošačkog otpora globalnim prehrambenim sustavima koji se odvija na virtualnim i neformalnim tržnicama povezujući proizvođače i zajednicu. Razvoj dinamične javne nabave hrane i *fensi razvoj* urbanih prehrambenih krajolika lice su i naličje iste prehrambene kulture, koja nastaje u kontinuiranim pregovorima između globalnih preporuka i lokalnih izvedbi.

LITERATURA I IZVORI

- Albala, Ken. 2023. “Mediterranean Diet. A Response”. U Ivanišević, Jelena, Ana Tominc, Elisabetta Moro, Ken Albala, Xavier F. Medina, i Darko Babić. “Mediterranska prehrana 3.0. Od tradicijske kuhinje do održivih politika”. *Etnološka tribina* 53/ 46: 3–72. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2023.46.01>
- Berry, Elliot, Sandro Dernini, Barbara Burlingame, Alexandre Meybeck, i Piero Conforti. 2015. “Food Security and Sustainability. Can One Exist without the Other?”. *Public Health Nutrition* 18: 1–10. <https://doi.org/10.1017/S136898001500021X>
- Burlingame, Barbara, Mark Lawrence, Jennie Macdiarmid, Sandro Dernini i Stineke Oenema. 2022. “IUNS Task Force on Sustainable Diets. Linking Nutrition and Food Systems”. *Trends in Food Science and Technology* 130: 42–50. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2022.09.007>
- Burlingame, Barbara i Sandro Dernini. 2010. *Sustainable Diets and Biodiversity. Directions and Solutions for Policy, Research and Action*. FAO: Rim. Dostupno na: <https://www.fao.org/4/i3004e/i3004e.pdf> (pristup 3. 7. 2025.).
- Cadji, Josh i Alison Hope Alkon. 2014. “One Day, the White People are Going to Want These Houses Again. Understanding Gentrification through the North Oakland Farmers Market”. U *Incomplete Streets*. London, New York: Routledge, 154–176.
- Cheba Katarzyna, Iwona Bał, Katarzyna Szopik-Depczyńska i Giuseppe Ioppolo. 2022. “Directions of Green Transformation of the European Union Countries”. *Ecological Indicators*, 136. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1470160X22000723?via%3Dihub>. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2022.108601>
- CIHEAM/FAO. 2015. *Mediterranean Food Consumption Patterns. Diet, Environment, Society, Economy and Health*. A White Paper Priority 5 of Feeding Knowledge Programme. Expo Milan. CIHEAM Bari i FAO Rim. Dostupno na: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/ea291e6e-deb4-4402-8f1a-138c32d23dbb/content> (pristup 2. 7. 2025.).
- Conner, Cindy. 2014. *Seed Libraries and Other Means of Keeping Seeds in the Hands of the People*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Čengić, Drago et al. 2025. *Apel za novu poljoprivrednu politiku*. Dostupno na: <https://hsd.hr/wp-content/uploads/2025/03/Javni-apel-na-Novu-poljoprivrednu-politiku-u-Hrvatskoj-1.pdf> (pristup 3. 7. 2025.).

- Dernini Sandro i Eliot M. Berry. 2015. "Mediterranean Diet. From a Healthy Diet to a Sustainable Dietary Pattern". *Frontiers in Nutrition* 2: 15. Dostupno na: <https://www.frontiersin.org/journals/nutrition/articles/10.3389/fnut.2015.00015/full>. <https://doi.org/10.3389/fnut.2015.00015>
- Dominguez Perez, Martha. 2015. "Tourism and Food Markets. Typology of Food Markets from Case Studies of Barcelona and Madrid". *September Regions Magazine* 299/1: 15–17. <https://doi.org/10.1080/13673882.2015.11500080>
- FAO. 2019. *FAO Framework for the Urban Food Agenda*. Rim. Dostupno na: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/40246212-8bdd-4331-9011-48db3da89323/content> (pristup 2. 7. 2025.).
- FAO. 2024. *The State of Food and Agriculture 2024. Value-driven Transformation of Agrifood Systems*. Dostupno na: <https://openknowledge.fao.org/items/65139780-d06c-4b7c-a2cd-3ed4256eaa1c> (pristup 8. 12. 2025.).
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP i WHO. 2025. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2025. Addressing High Food Price Inflation for Food Security and Nutrition*. Rim. Dostupno na: <https://openknowledge.fao.org/items/4b1f7d26-267d-4a81-aed4-4f9de4d93f85>.
- Gonzales, Sara i Paul Waley. 2013. "Traditional Retail Markets. The New Gentrification Frontier?". *Antipode* 45: 965–983. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2012.01040.x>
- Green, Carlita. 2019. "Introduction. Mapping the Contemporary Foodscape – Intersections Between Food, Space and Place". U *Foodscapes. Food, Space, and Place in a Global Society*. Carlita P. Green, ur. New York: Peter Lang, 1–11.
- Grad Zagreb. 2025. *Kako do oznake "Plavi ceker"*. Dostupno na: <https://zagreb.hr/kako-do-oznake-plavi-ceker/177399> (pristup 4. 5. 2026.).
- Hathaway, Mark. 2015. "Agroecology and Permaculture. Addressing Key Ecological Problems by Rethinking and Redesigning Agricultural Systems". *Journal of Environmental Studies and Sciences* 10. <https://doi.org/10.1007/s13412-015-0254-8>
- Hawes, Jason K, Dimitrios Gounaridis i Joshua P Newell. 2022. "Does Urban Agriculture Lead to Gentrification?". *Landscape and Urban Planning*, 225. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2022.104447>
- Ivanišević, Jelena i Ozren Biti. 2025. "OPG trgovine kao "foodie bauštela". O novim prehrambenim i radnim krajolicima Zagreba". *Etnološka tribina* 48/ 55: 142–157. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2025.48.04>
- Jackson, Peter. 2015. *Anxious Appetites. Food and Consumer Culture*. London: Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781474255240>
- Jackson, Peter i CONANX grupa. 2013. *Food Words. Essays in Culinary Culture*. London: Bloomsbury Academic.
- Jordan, Jennifer A. 2015. *Edible Memory. The Lure of Heirloom Tomatoes and Other Forgotten Foods*. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226228242.001.0001>
- Joassart-Marcelli, Pascale i Fernando J. Bosco. 2017. *Alternative Food and Gentrification. Farmers' Markets, Community Gardens and the Transformation of Urban Neighborhoods*. London: Routledge.
- Milano, Claudio, Marina Novelli i Joseph M. Cheer, ur. 2021 *Travel and Tourism in the Age of Overtourism*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003140610>
- Ministarstvo zdravlja. 2021. *Normativi za prehranu učenika u osnovnoj školi* (NN 146/2012). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_12_146_3164.html (pristup 19. 12. 2025.).
- Ministarstvo Zdravlja RH. 2002. *Program zdravstvene zaštite djece, higijene i pravilne prehrane djece u dječjim vrtićima* (NN 105/02, Izmjene i dopune NN 55/06, 121/07). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_09_105_1735.html (pristup 19. 12. 2025.).

- Moragues-Faus, Ana i Kevin Morgan. 2015. "Reframing the Foodscape. The Emergent World of Urban Food Policy". *Environment and Planning* 47/7: 1558–1573. <https://doi.org/10.1177/308518X15595754>
- Moragues-Faus, Ana, Kevin Morgan, Heidrun Moschitz, Ilze Neimane, Helen Nilsson, Miriam Pinto, Harald Rohrer, Roberto Ruiz, Monika Thuswald, Talis Tisenkopfs i Jess Halliday. 2013. *Urban Food Strategies. The Rough Guide to Sustainable Food Systems*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/261315754_Urban_Food_Strategies_the_rough_guide_to_sustainable_food_systems (pristup 3. 12. 2025.).
- Morgan, Kevin i Roberta Sonnino. 2010. "The Urban Foodscape. World Cities and the New Food Equation". *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 3/2: 209–224. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsq007>
- Morgan, Kevin. 2014. "Nourishing the City. The Rise of the Urban Food Question in the Global North". *Urban Studies* 52/8: 1379–1394. <https://doi.org/10.1177/0042098014534902>
- Olsson, E. Gunilla Almered, Eva Kerselaers, Lone Kristensen, Jørgen Primdahl, Elke Rogge i Anders Wästfelt. 2016. "Peri-Urban Food Production and Its Relation to Urban Resilience". *Sustainability* 8/1340: 1–21. <https://doi.org/10.3390/su8121340>
- Omejec, Dubravka i Mirjana Pejić Bach. 2007. "Sljedivost prehrambenih proizvoda hrvatskih poduzeća". *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu* 5/1: 43–65.
- Phillipov, Michelle i Katherine Kirkwood, ur. 2019. *Alternative Food Politics. From Margins to Mainstream*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203733080>
- Piorr, Annette, Joe Revetz i Ivan Tosics, ur. 2011. *In Peri-Urbanisation in Europe. Towards a European Policy to Sustain Urban-Rural Futures*. Piorr. Frederiksberg: University of Copenhagen, Academic Books Life Sciences, 24–29.
- Plan razvoja Grada Rijeka za razdoblje 2021. – 2027.* 2021. Dostupno na: <https://www.rijeka.hr/gradska-uprava/plan-razvoja-grada-rijeke-2021-2027/> (pristup 3. 5. 2025.).
- Rood, Trudy, Hanneke Mulwijk i Henk Westhoek. 2017. *Food for the Circular Economy*. Hag: PBL Netherlands Environmental Assessment Agency.
- Salaj, Branko i Miroslav Kovač. 2017. *Boj za živo selo. Obiteljska gospodarstva temelj hrvatske poljoprivrede*. Zagreb: Mate.
- Shakuli, Saxena. 2022a. "The Crisis of Industrial Agriculture. An Analysis". U *A Agro-Ecology Textbook*. Steve Waite i Saxena Shakuli, ur. New Delhi: Dominant, 1–8.
- Shakuli, Saxena. 2022b. *Agroecology Science and Politics*. Alexis Press: Jersey City.
- Šimleša, Dražen. 2021. *Priručnik za gradove. Razvoj društvene i solidarne ekonomije kroz javne politike*. Zelena mreža aktivističkih grupa (ZMAG). Dostupno na: <https://www.zmag.hr/media/dokumenti/PDSE%20e-Priru%C4%8Dnik%20za%20gradove.pdf> (pristup 18. 4. 2026.).
- UNEP/MAP. 2005. *Mediterranean Strategy for Sustainable Development. A Framework for Environmental Sustainability and Shared Prosperity*. Tenth Meeting of the Mediterranean Commission on Sustainable Development (MCSDD). Atena. Dostupno na: http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/egmlIndicators/MSSD_latest_eng.pdf (pristup 8. 12. 2025.).
- UN Habitat. 2015. *International Guidelines on Urban and Territorial Planning*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme. Dostupno na: <https://unhabitat.org/international-guidelines-on-urban-and-territorial-planning> (pristup 17. 10. 2025.).
- Vukušić, Ana-Marija. 2018. "Farmers' Markets as Intangible Heritage. An Identity Resource and/or Renewable Economic Resource". *Etnološka tribina* 48/41: 238–258. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2018.41.09>
- Waite, Steve i Saxena Shakuli, ur. 2022. *A Agro-Ecology Textbook*. New Delhi: Dominant.

Wincott, Abigail. 2019. "When Carrots Become Posh. Untangling the Relationship Between 'Heritage' Foods and Social Distinction". U *Alternative Food Politics. From the Margins to the Mainstream* (Critical Food Studies). Michelle Phillipov i Katherine Kirkwood, ur. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203733080-4>

Yasmeen, Gisèle. 1996. *Bangkok's Foodscape. Public Eating, Gender Relations and Urban Change*. [Doktorski rad]. Vancouver: University of British Columbia. Dostupno na: <https://open.library.ubc.ca/soa/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0088160> (pristup 3. 5. 2025.).

Zakon o hrani. 2023. *Narodne novine* 18/23.

GLOBAL URBAN FOOD POLICIES AND LOCAL IMPLEMENTATIONS: THE CASE OF ZAGREB AND RIJEKA

This paper explores local implementations of global food policies and guidelines that emerge from various documents of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) and advocate the establishment of more sustainable and greener food systems. The current concentration of global guidelines on urban areas establishes a platform for the creation of new frameworks promoting balanced development of urban and peri-urban spaces, and the decentralization of political responsibility to the local, city level enables diverse, multi-actor solutions. The ethnographic research conducted in two Croatian cities illustrates local implementations of global food policy goals, implemented within the framework of, or inspired by, the Milan Pact, a non-binding agreement on the development of urban food, to which Zagreb is a signatory, and which Rijeka is seeking to join.

Keywords: urban food policies, sustainable nutrition, green transition, Rijeka, Zagreb, the Milan Pact